

Csiki László

Tizenhárom remény

Ez a szemelvényes filmnovella Gulyás Gyula ötlete alapján és az ő biztatására készült. Hálámmal együtt a megfilmesítési jog is az övé.

I.

Kartonlapon tabló: tizenhárom rajzolt ovális képkeret. Hétben fiúarc. Négyen közülük ragasztott körszakáll. Ugyanaz a körszakáll. A tabló a selyemkötésű történelmi emlékkönyvek „Aradi vértanúk” fejezetében látható mintájára készült, a képek is ugyanolyan elmosódottak. Amatőrképek. Piros ceruzával rajzolták körbe őket, magát a kartonlapot zölddel keretezték, bátortalanul. A tetejére cirkalmas, gyerekes betűkkel írva: „Az újlaki tizenhárom”.

II.

A tablón látható, tíz-tizenkét éves fiúk az üres iskolai díszterem színpadán a hét törpét formázzák holmi aktualizált mesejátékban, utcai ruhában, de ragasztott szakállal, fából faragott csákánnyal, festett csákoval, kartondoboz lámpásokkal. Körbe-körbe menetelve éneklük a klapanciát, vélhetőleg egy helybéli irodalomtanár zöngeményét:

*„Hét nagy szívű kicsi vájár
A szénre mint mézre rájár,
Lepkét, ábrándot nem kerget,
De teljesíti a tervet.”*

Betanítojuk, egy keszeg kis tanárnő összeüti a tenyerét.
– Jól van – mondja. – De az előadáson több odaadást, figyelmet kérek.

III.

Elszegényedett polgári család lefüggönyözött szobájában, egy kisváros külső felében, bársony abroszos asztalon, kerámiavázának támasztva tükörlap áll. Gyertyák égnek a két oldalán.

A tükör előtt, a félhomályban cémára fűzött karikagyűrűt ingat egy öregasszony. Mormogva imádkozik, vagy varázsigéket mondikál fonnyadt, nagy ajkaival. Szellemet idéz.

A tükörben egy idő után karakül kucsmás férfifej jelenik meg – ez is szakállas! –, elmosódottan, távolian.

– Jóska – suttozja az öregasszony. – Jóska, mondd! Hol vagy most?

A zúzmarás alak, vélhetően oroszországi hadifogoly, csak boldogan pislog, a találkozásnak örvend talán.

– Jóska – suttozja az öregasszony –, fiad van. Te élsz! Megmondom nekik, hogy élsz, visszajössz.

A kucsmás fej alig érzékelhetően bólint, majd kihalványul a tükörből. Az öregasszony azonban tovább lengeti a gyűrűt és a következő látomást szölongatja, elmélyülten:

– Gyula! Gyuszi! Pék Gyuszi!

Néhány zavaros kép, ábrázat után újabb szakállas, csákót viselő fej tűnik elő: szabadságharcos tisztnek látszik és úgy tátog, mintha üzeni akarna.

– Ki maga? – kérdezi az öregasszony, értetlenül. – Vécsey? Battyhány? Leiningen, ugye? De hát maga százhet éve... Nem magát hívtam, tábornok úr!

A tüköralak tagadóan intene, de az öregasszony eltakarja a képét.

– Nem, nem – mondja. – Nem tudok németül. Itt most nyugalom van. Ki kell várnunk a végét.

IV.

– Ki ez a kis haramia? – hallatszik a hang, gazdája láthatatlan. – Hétre megjössz?

Torokhangú nő kérdez egy kamaszt. Terjedelmes nő, lengő pongyolában, homloka fölé tornyozott hajjal. A gyerek klott-nadrágot visel barnára sült, inas testén, egyebet semmit. Szögletes arca fölött csikófrizura tincse. Konokul, szótlanul áll.

– Apud estére megjön – mondja a nő. – Szerinted mennyi ide Tiszakécske?

Külvárosi kertes ház nyári konyhájában, félhomályban állnak, mindketten mezítláb, a kései kánikulában forróságot árasztó takaréktűzhely mellett. Edények tornyosulnak egy kecskelábú deszkaasztalon.

– Adsz tócsnit? – kérdezi végül a gyerek.

– Nekem nehogy megint világgá menj – mondja az asszony, és próbálja megsimogatni a fia fejét, de az elhúzódik. – Szombat van. Apu is megjön.

– Kettőt adj – mondja a fiú. – Janinak is.

– A kis haramiának... – Az asszony hangja nevetős. – Mi vagyok én? Csekonics báróné? Tőlem mindig ezt kérdezte az anyám.

Két tócsnit csomagol papírba, melyen nyomban átüt a zsír.

A gyerek közben előre megy, a zsúfolt szobába. Az ormóttan rádió mögül elvesz egy nagy, selyemfedelű könyvet és a Szabad Nép egyik példányába csomagolja, amit a karosszékéről markol fel. A szék előtt levágott kérgű, kitaposott férficipő hever, az apa papucsa.

A fiú belelép a cipőbe, kipróbálja, körbeklaffog a szobában, majd kionson, az utca felőli kerítés mellé, a fűbe rejti a könyvet. Miután a tócsnikkal kimegy a kapun, benyúl a kerítés résén, kiveszi a könyvet, a melléhez szorítva, testével takarva elindul a poros úton, háttal

az esetleg utána kémlelő anyjának.

Meztelen lábával élvezettel rugdalja a porkupacokat.

A széles külvárosi utcán, egy akácfa mögül rápisszeg egy szőke fiú, János. Olyan sovány, eltakarja a fatörzs.

– Dani! – suttogja. – Damjanich!

A fiú szótlán odanyújtja neki a zsírpapír-csomagot, a másik kibontja, elégedetten és éhesen nézi.

– Kettő? – mondja. – Egy az enyém?

– Az Iváné! – mordul rá Dani.

– Elég lesz? Én egy decit hoztam.

Jani kis barna üvegcsét mutat, azelőtt gépolaj lehetett benne.

– Ez megér kettőt – csettint Dani.

– Még hármat is. Jobban szeretik a tócsninál. De azért felhígítottam egy kicsit.

– Sokat jár a szád – mondja Dani.

A mezőben álló vaskos téglakerítés felé tartanak a kókadtt kórok között, a sárguló fűvön. A kerítés fölött épületek teteje és néhány őrtorony látszik.

Tatáros arcú, vézna szovjet kiskatona guggol a gyom között, a kerítés tövében.

A fiúk derékből meghajolva lopakodnak feléje, majd mellé ereszkednek. Kicsomagolják, megmutatják neki az ételt, italt. A katona mindkettőt megszagolja. Komoly. Magasba emeli két ujját. Dani válaszként négy ujját mutatja neki. A katona a fejét rázza. Így alkudoznak, némán. János közben megérinti a katona fegyverét, borzongva élvezi fémes-olajos tapintását.

A két alkudozó végül három-három ujját emeli magasba. Megegyeztek. A katona három töltényt nyújt át Daninak, elveszi cserébe a papírcsomagot, az üveget.

– Dászvidanyia! – köszön el elégedetten és gúnyosan Dani. De aztán tétován áll: meztelen testén nincs hova elrejtjenie a csillogó töltényeket. Végül a nagy könyvbe rakja őket.

– Ez a könyv olyan vastag – mondja –, felfogja a puskagolyót is. Gyere, Vécsey Karcsi – szól a kis szökének.

V.

Az iskolai díszterem félhomályában partizánfilmet néznek az úttörőavatásra váró gyerekek. Vattakabátos alakok rohannak át a vásznon, és a nézőkhöz hasonló, lelkes, feszült arcú gyerekharcosok. Majd a sűrke mozgóképben mozdulatlanul, megdicsőülve, távolba meredő tekintettel áll egy szovjet úttörő.

Véget ér a mozi, felgyúl a villany, meglátszanak a falakon a zászlók, a politikusok arcképei. Kezdetét veszi az úttörőavatás.

A színpadon, az asztal mögött, a tanárok és ünnepi küldöttek között Bertalan tanár, egy hórihorgas, nygyenes, ám teljesen ősz férfi, máris a kellő és illő beszédet mondja. A Szovjetunió vívmányairól beszél, amelyeket ő személyesen is tapasztalt tanulmányútja során. Az önfeláldozásról szól, és a hősiességről. A párról, az élcsapatról, vezetőinek szenvedéseiről, a vértanúságról.

A színpadról betotyog egy körszakállas, ősz apóka, jelmeznek ható atillában; gyorsan széket tolnak alá. Az elnöklő férfiú szomszédjához, az iskolaigazgatóhoz fordul:

– Illegalistájuk nincsen?

– Nálunk az nem volt divat – suttogja az igazgató. – De van szabadságharcosunk, '48-ból.

– Melyik negyvennyolcból? – sziszeg az elnök.

– A régiből – felel sűgva az igazgató. – Amikor a szabadságért harcoltak. Ennek vörössipkás honvéd volt az apja. Vagy a nagyapja.

Bertalan tanár időközben bemutatja a gyerekeknek a példaképet. Az apóka, rogyant külsejére rácáfolva, meglepően összefüggő, nyilván előre elkészített beszédbe kezd.

– Gyemekeim – mondja. – Az én apám, akit én nem ismerhettem, ahogyan közületek is sokaknak nem volt alkalmuk találkozni az édesapjukkal, az én apám a szabadságért lázadt. Az elnyomók ellen. Az idegen uralom ellen. És idegen uralomnak számít minden, ami nem engedi, hogy önmagunk legyünk. Ők valójában önmagukért lázadtak. Önmaguk akartak lenni, vagy-is szabadok. Az aradi tizenhárom is különféle nemzet fia volt. És mégsem egyikért vagy a másikért küzdött csupán. Egymásért, önmagáért, saját becsületéért vállalta a vértanúságot. És én azt hiszem, a haláluk pillanatában szabadok voltak. Önmaguk voltak. Teljesítették a küldetésüket. Azt akkor éppen magyar szabadságnak hívták szerte a világon.

Mielőtt folytathatná a hivatalosságok számára nyilvánvalóan kínos előadást, Bertalan tanár megköszöni a „hozzászólását”, az elnök pedig újra szomszédjához fordul.

– Legközelebb, elvtársam, küldünk magunknak egy igazi kommunistát. Vagy nevezzenek ki egyet itt helyben, a francba!

Bertalan lemegy a színpadról, elkezd az ünneplőbe – sötétkék rövidnadrágba, fehér ingbe – öltözött gyerekek nyakába kötni a piros kendőket. A második sorban három fiú áll, egyikük inge alól arany kereszt látszik. Bertalan egyetlen, észrevétlen mozdulattal az ing nyílásába tolja vissza a keresztet, és a fiú nyakába köti a kendőt. Amint továbblép, a felavatott bal oldali szomszédja halkan sűgja:

– Ezt most megűszta, Leiningen.

– Hagyjál! suttogja vissza a fiú és lelkesen mondja a többivel a közös eskűt, fogadalmat.

Az iskolaudvaron aztán megszólal egy meghatározhatatlan egyenruhába öltözött fűvősenekar. Vajaskenyeret, pogácsát, teát szolgál fel hosszú asztaloknál néhány meghatott szűlő. A „Leiningen” balján látott fiú, Ottó lopva az ingébe rejt három pogácsát. A harmadik fiú, Kornél, közben lefényképezi egy dobozszerű géppel.

Koszorűba font hajű, kűvűrkűs lány, Mária lép hozzájuk, és Ottónak mondja, sziszegve:

– Te hagyjad Lajos! Nekűnk le kell gyűzűnk a fasisztákat! Láttad, milyen szép volt az fiű a filmen?!

– Jó – mondja Ottó tele szűjjal. Aztán megriad: – Jaj, az apu!

Mikűzben Lajos zavartan és dűhűsen elutasítja a lányt – „Te meg engem hagyjál bűkűen, jó?” –, a zenekarból, nagy dobbal a hasán kilűp egy kűpcűs férfi, megűleli a fiát, már amennyire a hangszere engedi. Pozsgás arca lelkes, ő maga spicces talán.

– Gratulálók, Oti – mondja. – Megtetted az első nagy lépűst. Most már tagja vagy az internacionalizmusnak. Megmondtam én, hogy neked sikerűlni fog. Még a zenekart is elhozta neked.

A fiű zavartan hagyja, hogy apja „fűrfiasan” megszorítsa, megrázza a kezűt.

– Gratulálók, Ottó elvtárs – mondja az apa és a fűnykűpezűgűpűs fiűhoz fordult: – Egy fotűt, mester!

– Ez nem kűzűgy! – hűzűdik el Kornél.

– Fizetek! – hűzza ki magát az apa és a nagydobra csap.

– Maga kűspolgár – mondja csendesen Kornél a hűledezve tiltakozű fűrfinak.

– Hagyjad, apu, tűnyűleg – mondja Ottű, a fűnykűpűsz pedig odább hűzűdik, és észrevűtlenűl rájuk kattintja a gűpűt. – Egyűl pogácsát,

apu – mondja Ottű –, nehoqy rosszul leqűvűl.

Kornél kajánul motyogja, csak magának:

– Faljon, Knézich bácsi, amíg még lehet.

A mozigépész eközben keki színű, fedett, hangszórós teherautójába rakja a vetítógépet és Bertalan tanárral sugdos cinkosan:

– Kaptam valami érdekeset. Igazít, nem mint ez. Kivigyem a vénemberhez?

– Ne ma – mondja Bertalan. – Ma odajönnék a srácok.

– Nyughass! – inti barátian a gépész. – Ez nem a hadifogság.

– Gazdátlanok ezek is.

– Vagy te érzed magad egyedül – mondja a gépész, már a vezetőfülkéből. – Csinálj magadnak gyereket, ha szükségét érzed. Na, szervusz.

Az autó kihajt az iskola tágra nyitott vaskapuján.

Bertalan a gyerekekhez lép és harsányan kiáltja:

– Úttörők! Az őr első feladata, hogy rendet rakjon maga után az iskolában. Felrakjuk a téli tüzelőt.

Az udvar végében rendetlen halmokban hevernek a rönkök.

VI.

A városka szélén, a távolban, elhagyatott kúria-szerű épület áll a hozzá tartozó romos majorság udvarán, hatalmas drótketrecben rengeteg fácán rikácsol, röpköd, veri fel a port. Néhány üres ól is látható és egy fészert nyitott ajtaján át, hogy azt emberi szállásnak rendezték be, szakadt munkaruhák lógnak a falba vert szegeken, egy dikón gyúrt ágynemű torlódik, az asztalon félig felt üvegek és mosatlan bádögögrék állnak. Körben mindenütt madártápos zsákok.

Dani és kis szöke barátja, János a fácánketrec előtt ül egy felfordított fateknőn, a vaskos könyvet lapozgatják. Két, hasonszőrű fiú a válluk felett nézi a tizenhárom aradi vértanú-képet. Egyikük fején gallyakból font koszorú, a másik pántokra aggatott súlyokat, vaslemezeket visel a testén, folyamatosan edzi magát, guggol, hajladozik. Magasabb, erőteljesebb is a többinél.

– Én nem bánom, játszunk ezt – mondja éppen, a képeket nézve a kis szöke. – De miért akasszanak fel? Miért nem lehetek én Petőfi Sándor inkább?

– Pont azért, amiért Dani sem lett úttörő – röhög fel a súlyzós fiú.

– És akkor? – mondja Dani sértődötten. – Nem is megyek én oda, ezekhez.

– Mennél, ha hívnának – bosszantja a súlyzós.

– Olyanokhoz, mint Kornél, én nem megyek soha.

– Ljubityelje van – jegyzi meg a kis szöke Jani, mint akinek ez bántja az érzékenységét –, ez még éjjel is fényképez.

– Ahhoz meg apja – mondja a súlyzós. – Pont olyan apja, amilyen az újságban a fényképeken.

Dani összecsapja a könyvet, kihullanak belőle, koppanak a földön a töltények.

– Mutasd – kap utánuk a gally-koszorús fiú.

– Engem is csak az apám miatt... – mondja Dani, s közben, a másakra látszólag ügyet sem vetve felszedi a löszert, és aztán a markában tartja. – Miatta nem vettek be.

– De miért nem lehetek én Petőfi? – okvetetlenkedik Jani.

– Mert szöke vagy – mondja Dani dühösen –, és nem lehet mindenki Petőfi Sándor. De a tizenhárom közé még te is beférsz.

Távol a mezei ösvényen Bertalan tanár közeledik imbolygó, dongó segédmotoros kerékpárján, megoldott nyakkendővel, lobogó zakóban. A vázón a „példakép” –, az ősz, öreg apó ül görcsösen kapaszkodva. Élvezi is a „száguldást”, fél is tőle.

– Jön a muszka bérenc – mondja a kis szöke János.

Dani, míg a többiek a közeledőket figyelik, a teknő alá löki a töltényeket.

– Jönnek a janicsárok is – mondja aztán.

A kerékpár mögött meglehetősen távolságban és eléggé valószínűtlenül, két úttörő nyakkendő fiú gyalogol a mezőben: Ottó és Lajos. Tőlük lemaradva mellének ütődő fényképezőgéppel Kornél igyekszik. Sántít.

– Dologra! – adja ki a parancsot Dani.

A fiúk bemennek a fácánketrecbe, takarítják, összeszedik a madárürüléket, szemetet. Fölöttük az ágas fákon és körülöttük a porban verdesnek a fácánok.

– Tyúkok ezek, nem madarak – mondja a koszorús fiú.

– Ennivalók – szól Dani.

– Le leszünk szarva – mondja a koszorús.

– Csak te ne szarj be, Ágenor – kacag rá a súlyzós.

– Nem Agenornak hívnak – mondja a koszorús –, én Aulich vagyok.

– Meg görög is – hecceli a súlyzós.

Tanár és utasa befut a majorságba, Bertalan lesegíti az öreget a kerékpárról.

– Kvittek vagyunk – mondja neki. – Letudtam a bért. Szerepelt akart?! Leszerepelt.

– Igazam van – mondja az öreg.

– Akkor is, innen már a saját lábán megy. – Bertalan a kúria felé int, és az öreg indul is, a tanár meg elkiáltja magát: – Kölykök! Itt a Berci bá'. Ma leülünk hatot. Bruckner elvtársnőnél fácánvacsora lesz, az elnök elvtárs tiszteletére. Láttátok, milyen, ez egymaga megeszik kettőt.

Bertalan megpillantja a felfordított teknőn szétnyitva felejtett könyvet, a vértanúk képeit. Azokat nézi, miközben munkához vetkőzik. Ott áll végül klottgatyában, meztelen felsőtesttel ő is. Fekete foltok látszanak a lábán. Hol a tündöklő eget nézi, hol a könyvet; az eget élvezettel, a könyvet elgondolkodva.

Időközben odaér Ottó és Lajos, köszönnek Bertalannak, akit itt nem hivatalos tanárjukként, mégis tanítójukként tisztelnek.

– Jó napot, Berci bá'.

– Vetkőzettek neki. Madarat vágunk.

– Én is? – kérdezi szeppenten Lajos, de azért vetkőzik. – Én nem csináltam semmit.

– Öcsi – mondja Bertalan. – Egy férfinak tudnia kell ölni. Állatot legalább. Meg kell éreznie a vért. Benned is vér folyik, Lali! Érezd már meg az életedet! Szabadsághős akarsz lenni, és nem mered elvágni egy fácán nyakát...

Belép a ketrecbe, a kavargó madarak, a figyelő fiúk közé, elkap egy fácánt, leszorítja, és közben oktatva magyarázza az ölés technikáját.

– Lenyomod, széthúzod a két szárnyát, rátaposol. Hátrahúzod a fejét, elvágod a lüktető gigáját. Csontig. Ne hagyj pocskba a vért, fojd fel egy edénybe. Enni kell. Enni mindig kell. Mi ott egyszerűen csak kicsavartuk a nyakát. Vagy elharaptuk. Bárminek a nyakát.

Késünk ott nem volt.

– Hol, Berci bá? – kérdezi Dani, pedig tudja a választ. – Ázsiában?

– A tanulmányutamon – mondja fanyarul Bertalan. – A négyéves átképzésemen.

A ketrecen kívül Kornél a tükröreflexes Ljubityel fényképezőgép keresőjén át figyeli Bertalant.

– Még csak az kéne, hogy így levegyél, te! – mondja az a fácán nyakával a kezében. – Nőket fényképezz, Kornél, nőket! Azok szépek.

Én foltos vagyok a skorbuttól. Tudod te, mi az? Vitaminhiány. Pettyesek vagyunk mind, akik hazajöttünk, mindenképpen. – Odébb hessent egy madarat, és ettől az összes többi felkavarodik, repdeső szárnyak verdesnek a ketrecben, zavarossá, valóságútlenné válik a látvány, s a gyilkolás is felajzza a fiúkat. – Vegyétek be Kornélt is – mondja Bertalan. – De komolyan. Úgyszincs ki a tizenhárom. Gyere, Kornél.

– A Dessewffy, ugye, nem foglalt? – kérdezi az, közelebb lépve.

– Jöhetsz – mondja neki Dani.

– Vegyétek be a görögöt is – mondja Bertalan. – Ő egyszer már menekült a zsarnok elől.

A levélkoszorús fiú egyenesen, küssé gögös tartásban várja a választ.

– Te leszel Pöltenberg – mondja Dani.

– Én Aulich vagyok – mondja a görög önérzetesen. – Pöltenberget szerezzetek.

Lajos és a kis szőke János egy madarat markol a szárnyától fogva, és nem tudják, mit kezdjenek vele.

– Cseréljünk nevet – suttogja Lajos. – Legyek én a Vécsey.

– Mert minek?

– Nem értem, mi ez a Leiningen.

– Majd megszokod. Most már benne vagy.

A madarak kavargása csitul, mintegy leülededik. Egyetlen fácán hever átvágott nyakkal a földön: Bertalan tanár ölte le. A többi szanaszét gubbaszt.

VII.

A súlyós fiú hanyatt fekszik a mezőben, az eget nézi és mosolyogva sóhajt:

– „Szabadság, szerelem, e kettő kell nekem...”

Mellén, a rákötözött súlyok, vasak között pirossal – talán madárvérrel – rajzolt szív. Egy női kéz leoldja róla a súlyokat, vasakat. A fiú felriad: érett, szép asszony áll fölötte, mosolyogva.

– Gyere – mondja az asszony, és megfogja a kezét. – Gyere haza.

Felhúzza a földről és maga után vonja a mezőben.

VIII.

Az ősz öreg tágas szobájában szép régi, rozszant bútorokra süt a lámpafény. A faragott komódok, székek között a sarkokban degeszre tömött jutazsákok állnak. A helyiség egy megszállott gyújtó tárolóhelye, vagy az idők folyamán felhalmozódott, megmentett tárgyak raktára.

Az öreg magas fejtámlájú, bársony huzatú fotelben ül, Bertalan tanár éppen gyertyatartókat, ezüst evőeszközöket pakol sporttáskájába.

– Jobb, ha én csinálom nekik, mintha ők maguknak – mondja. – Komolyak. Túlságosan komolyak. Önveszélyesen. De így játék lesz. Színdarab. Jobb időkben még elő is adhatnánk az iskolában.

– Most madarakat gyilkolnak – mondja az öreg –, később meg... ki tudja...

– Tanulnak – mondja a tanár mosolyogva. – Szoknak.

– De miért vértanúk? Miért áldozatok? – tűnődik az öreg.

– Nem azok? – kérdez vissza a tanár. – És nekik így szép.

– A halál nem szép – mormogja az öreg. – Majd meglátod.

– Mindig, mindenütt az áldozatokról hallanak. Dózsáról, a negyvenkilences vagy a kommunista vértanúkról. A halottak a hősök. – Bertalan összehúzza sportzsákja szíját. – Bruckner elvátrsnőéknek most már lesz eszcsájgjuk is a fácánvacsorához – mondja. – Holnap elhozom érte a pénzt. Nem kérek jutalékot.

– Milyenek vagyunk mi, magyarok – ingatja fejét az öreg. – Dicsékszünk a halállal, ünnepejük.

– Már nem sokáig – vált komolyra Bertalan. – Történni fog valami.

– Tizenegy éve ezt mondjuk.

– Vagy kilenc. Vagy száz éve. Hány éves maga? Százhusz? Ne féljen, lesz még magából pirossapkás honvéd. Megéri azt az időt.

– Vigyázz rám – mondja halkan az öreg a tanárnak.

IX.

A gyerek-„tábornokok” fényképezkednek a majorság udvarán, a fácánketrec verdeső madarai előtt. Pulóver, magasra gombolt kiskabát van rajtuk.

Ottó az első. Kihúzza zsebéből a fura szörzetet, a körszakállt.

– Előbb én – mondja. – Én csórtam a szört.

– Eléggé undorító – fintorog Lajos.

– De azért szép – jegyzi meg a kis Jani.

– Kéne, mi? – Ottó beáll Kornél gépe elé.

– Nekem nem is kell – mondja Jani.

– Ne vigyorogj – mondja Kornél Ottónak.

A szakállt Lajos veszi át, majd a súlyós fiú. Ki-ki bohóckodik vele egy kicsit, majd komoly képet vág. A többiek elutasítják, meztelen arccal állnak a gép elé. Dani még tiltakozik is:

– Én nem bújok el.

Kornél átnyújtja neki a gépet:

– Engem is! – mondja. – Be van állítva, csak nyomd meg a gombot.

A készülék végre érdekli Danit, aki különben egyre kevesebbet foglalkozik köznapi dolgokkal: szemügyre veszi, a keresőbe nézve

körbeforog, figyeli a tájat, a fiúkat.

– Csak lenyomom? – kérdezi. – Akkor ez semmi se.

Kornél felteszi az álszakállt, hősi pózba áll, Dani azonban járatlanságában, vagy mert másfelé figyel vele, elmozdítja a gépet.

– Elrontottad – nyűgösködik Kornél. – Mozdulatlanul kell tartani. Mint a puskát.

– Ahhoz jobban értek – mondja Dani, zavarát is leplezve, és két lépésnyire távolodik társaitól. Aztán vezényel:

– Tábormokok! – harsogja. – Összetartás! Sorakozó!

A fiúk meglehetősen kelletlenül egymás mellé állnak, igazodni nem tudnak, Dani a nevüket kiáltja, s ők fejüket felvetve felelnek:

– Jelen!

– Aulich Lajos. Dessewffy Arisztid. Knézich Károly. Leiningen-Westenburg Károly. Pöltenberg Ernő. Vécsey Károly.

Saját nevét kiáltja végül:

– Damjanich János – és felel is: – Jelen.

A fiúk, mint egy kötelező gyakorlat végén, máris lazítanak, Dani azonban megszólal:

– Tábormok urak, a mai gyakorlat véget ért. A jobbak kitüntetést kapnak.

Hat töltnyt szed elő a zsebéből, és sorra az arra érdemesek kezébe nyomja, kitüntetés gyanánt: mindeki kap, őt magát kivéve.

– Én még nem vagyok elég jó – mondja magyarázatképpen. – De én leszek a legjobb. Büszke vagyok önökre, tábormok urak, önök teljesíteni fogják a kötelességüket, ha eljön az idő.

A fácánketrec mögül öt éves-forma, szurtos kislány támolyog elő.

– Gyuri – szepegi a görög fiúnak, a bátyjának, Dani meg dühösen fordul hozzá:

– Aulich úr, megmondtam: az asszonyoknak otthon a helye, ez férfimunka.

– Nincs kire hagyjam – mondja a görög fiú.

– Ezeknek a görögöknek mindenkijét lelőtték – szólal meg Kornél.

– Csak a férfiakat – mondja Dani. – Magával, Dessewffy úr, később még beszélek.

– Gyere – mondja a kislány a bátyjának –, én félek itt.

Bertalan tanár érkezik sebességváltós, dongó motoros kerékpárján, fékez, leugrik, a felsorakozott fiúk elé áll. Haragos, dühös: talán rémületében.

– Mi az? – kérdezi. – Mit dugdostok?

Kornél maga elé nyújtja a bal tenyerét: üres. Dani mindkét kezét megmutatja. A tanár azonban nem éri be a gúnyosnak ható gesztussal, sorra veszi a fiúkat.

– Mutasd!

A súlyos fiú előretolja, kinyitja tenyerét, csillog rajta a töltny. Bertalan baljával elveszi, és jobb kézzel hatalmas pofont ken le a fiúnak. Tovább lép.

– Lássam! – mondja.

A fiúk sorra kiszolgáltatják a lövedékeket és megkapják érte a pofont. Egyre dacosabban fogadják, már-már boldogan viselik a megpróbáltatást, az áldozatot. Kornél is tartja az arcát. Bertalan Dani előtt cövekel le, az szembefeszül vele, látszik rajta, képes lenne visszaütni. Bertalan nem pofozza fel, de üvölt:

– Órültek! Ez veszélyes. Ez tilos! Ezért titeket... – tehetetlen dühében szinte elsírja magát.

– Nyugalom, Berci bá' – szólal meg Dani –, ez nem pionír-avatás.

A fiúk mozdulatlanul állnak, egyedül a kis szőke Jani arcán folyik csendesen a könny.

– Te, Dani, gyere velem – mondja végül a tanár. – Ti most menjetek haza. Kérlek, fiúk. – Valóban könnyörgő a hangja. – Kérlek! A játéknak vége.

X.

A fészker homályában Bertalan tanár három tollafosztott fácánt csomagol vastag papírba. Arrább lökdösi az asztalon az üvegeket, csészéket, hogy helye legyen hozzá. Inna is egy kortyot, de Danira pillant, és letesz róla.

Dani a lócán ül, vár.

– Ezeket vidd haza – mondja Bertalan, a csomagra bökve. – Most majd szükségetek lesz rá. Tojást is adok.

Szakajtából kékes, pöttyös fácántojásokat rak egy papírzacskóba, és mindegyre úgy fordul közben, hogy elkerülje a fiú tekintetét.

– Szólj majd, ha még kell – mondja. – Szólj, ha segíthetek. – Hangja kong a csendben. – Holnap ne gyere suliba. Igazoltan hiányzol.

Beteg vagy. Jó?

– Sehogy se jó – mondja halkán Dani. – Berci bá', miért van, hogy sehogy se jó?

– Kamaszodsz – próbál mosolyogni a tanár –, működni kezd benned ez-az. Majd megérted. Egy nő majd megérteti.

– Az anyu? – kérdezi aggodva Dani, és az összekészített csomagot nézi. – Mi van vele?

Bertalan igyekszik összeszedni magát, hogy közölje a hírt.

– Elvitték apádat, Dani – mondja. – Letartóztatták. Ne kérdezd, miért.

– Miattam?

– Miért, ki vagy te?

– Maga jelentette fel, Berci bá' ? – kérdezi Dani csendesen, későre.

– Én? Éppen én?

– Maga olyan mindenés – mondja a fiú. – Mindent csinál, mindenkivel jóba akar lenni. Azt akarja, hogy mindenki szeresse.

Bertalan kétségbeesetten, halkán kérdez rá:

– Miért vagy ilyen nyugodt? Miért vagy ilyen bölcs?

– Hová vitték? – kérdezi Dani, de nem kap választ. – Adja ide a húst – mondja. – A tojást is elviszem. Vizontlátásra, Berci bá' !

Bertalan kilép a fiú után az ajtón, de már nem szól. Benyúl a zsebébe, elveszi a töltnyeket: tompán csillognak az alkonyatban.

XI.

A kis szőke Jani és anyja egyetlen szobája sarkában nagy fazékban gőzölög a víz a konyhakályhán, alatta zománcos lavór látszik. A ruhák a rücskös falba vert szögeken lógnak. A helyiség tele van cuclikkal és alkatrészeikkel: dobozokban, tányérokban, az asztalon, a padlón torlódnak. Az asszony nyilván ezek összeszereléséből él bedolgozóként. Az ablakot pokróc takarja.

A kis szőke és fényképész barátja szorosán egymás mellett ül az ágyon. A cuclis asztalnál az anyja, egy ideges, megfélemlített, halvány szemű asszony és egy férfi, Kornél apja ül. A férfi amolyan „kemény melós”, hátrasimított fekete hajjal, sötét zakóra kihajtott

nyakú, fehér ingben, és roppant indulatosan.

– Mik lettetek ti? – fordul éppen a fiúk felé. – Mert én azt hittem, hogy úttörők.

– Engem nem vettek be – szólal meg halkan a kis szőke.

– És összeesküvők lettetek! – háborog a férfi. – Osztályellenségek, vagy mi? Hát... „Nagyságos asszony” én nem erre szántam a fiamat. Az én apám még dolgozó paraszt volt, neki meg már fényképezőgépe van. És én eddig meg sem ütöttem még. De ma vizes kötéllel verem el, ahogy engem az apám.

Az asszony halkan szól, fájdalmasan és groteszken:

– Az enyémet nincs, aki verje.

– Én nem tehetek róla, hogy lelépett valami nőcivel – mondja a férfi, legérzékenyebb pontján találva az asszonyt. Az meg, hogy a gyereke számára feltalált legendát és a maga méltóságát is védje, sértetten is, hisztériásan is rikácsolni kezd:

– Az én uram hősi halott! Hősi halott, érti! És semmi, egy vas nem jár nekünk utána. Nézze meg – mutat körbe a szobában –, ezt érdemlem én? Nekem földrajztanár volt az apám!

– Falun – gőgöli le az asszonyt a paraszti származására büszke férfi. – Bivalybasznádon.

Az asszonyt a fiához rohan, rajta tölti ki a dühét, a vállát rázza:

– Mit csináltál? Mit csináltál te is? Te sem nyughatsz, mint az apád?! Azt akarod, hogy megöljenek? Én ezt már nem fogom kibírni. Nekem egy elég volt. Én nem bírom. Én öngyilkos leszek.

Az önsajnálát és a megalázottság kitörése hidegen hagyja a vendéget. Feláll.

– Én csak annyit mondok, hagyják békén a fiamat a hülyeségekkel. Engem nem főgnak elvinni, mint a Kovács Danit. Maga meg, nagyságos asszony, kezeltesse magát. Gyere, öcsi. Nem kell köszönni.

Kornél megy az apja után. Az ajtóban megfordul: egy cuclit tart a szájában és ettől bohócós az arca.

Nagy, füledt csend marad utánuk a szobában.

– Lopnak – mondja halkan az asszony. – Biztosan lopnak. Mert ha nem, honnan a fényképezőgép?

– Ez volt az első díj – mondja a fiú. – Ő a legjobb irodalomból.

Az asszony újra felcsattan, zúg benne még az előbbi indulat is:

– S te miért nem vagy jó? Valamiből. Akármiből.

– Én nem akarok – mondja a kis szőke.

Az asszony megint összecsuclik ettől, reménytelenül elcsendesedik.

– Ígérd meg – hüppögi kisvártatva –, csak azt ígérd meg, hogy legalább Danival nem találkozol ezután. Most nem szabad.

– Most már ő is árva – mondja a fiú, talán fájdalmas gúnnyal, talán csendes pátosszal.

XII.

Dani zsúfolt szobájukban toporog, apja papucsnak használt ócska cipőjével a kezében. Nem tud mit kezdeni vele, meghatódni sem akar tőle. A kibelezett fácánok az asztal csipketerítőjén hevernek. Egy tojás lassan gurul – Dani nézi –, majd lepottyan, széttörik a padlón.

Az anya a rekamiéra tett kis fakofferba meleg női fehérneműt, ruhát csomagol. A szekrényből rángatja ki a darabokat, némán, dacosan. Dani is odalép, a bőröndbe teszi a kimarjult cipőt. Az anya váratlanul, furcsán felkacag.

– Te buta! Ez az én pakkom. Most már jöhetnek. Ne félj. Te soha ne félj. – Leereszkedik a nyitott bőrönd mellé és könnyeit nyelve már-már boldogan mondja: – Szeretem az apádat, Dani. Szerelmes vagyok belé. Azt mondják, a szerelem csak a szép embereknek való.

De nem. Az igazaknak való. Majd meglátod. Voltál te már szerelmes?

A fiú lassan ingatja a fejét, ennyi vallomással tartozik az anyjának, pedig még ezt is titkolná.

– De már akartál lenni, nem? – kérdezi az asszony. – Ó, hogy erre most nincs idő! Mert elmondanám. – Feláll, sötét utcai ruhájában karcsúbbnak hat, mint szokásos pongyolájában. – Villanyra, vízre kint hagytam a pénzt. A kulcsot a nyári konyhába tedd, a mosófazék alá, ott mind a ketten, apád is, én is megtaláljuk. Reggel lemész nagyanyádékhoz.

– Holnapután – mondja Dani. Először szólal meg.

– Reggel!

– Holnap október 6. Dolgom van.

– Ne hülyéskedj nekem!

– Te ne hülyéskedj, anyu – mondja Dani, és összerosolyognak. – Lehet, téged nem is visznek el.

– Istenem – sóhajt fel az asszony. – Aki szerelmes, hős akar lenni. „Hülyéskedünk”. Ezek meg még annyira sem tartanak fontosnak bennünket, hogy elvigyenek, vértanút csináljanak belőlünk.

– De apu az – mondja Dani.

– Apu ártatlan. Cseszd meg, Dani, mindannyian ártatlanok vagyunk. Ez a mi bűnünk, hidd el. Vagyis mikor utazol?

– Hetedikén. Holnapután reggel fél 7-kor.

– Akkor hagyok kint neked ételt – mondja az anya.

XIII.

Bertalan oroszlórát tart, a diákok sorra felállnak és ragozzák az igéket.

Lajos padtársához, Ottóhoz fordul, és odasúgja:

– Ha most ki akarsz lépni, megmondom az apádnak, hogy benne vagy.

– De akkor már nem leszek benne, mire te megmondod.

– De az apád majd elver.

– Az csak elsírja magát – legyint Ottó megvetően.

Bertalan felfigyel a susmutolásra, rákiált Ottóra:

– Ja idu! Folytasd!

Ottó feláll és végigragozza az igét hibátlanul.

XIV.

Gyuri, a görög, Máriával, a tömzsi kislánnyal ül a mező bokrai alatt. Mindkettőnek meztelen a felsőteste, csupaszodó ágak árnyéka vetül rájuk: mintha vesszőzés nyoma látszana az októberi langyosságban lúdbőröző testükön. Könnyesen hunyorognak a napba.

– Én fázom egy kicsit – mondja a lány, és karjaival átfogja serkenő mellecskáját.
 – Nálunk otthon – mondja a fiú – mindenki így jár-ke. És szeretik egymást.
 – Köss nekem koszorút – mondja Mária. – Te is mindig azt teszel a fejedre.
 A hűvösség némileg kedvét szegte már a leánynak.
 Gyuri ágakat tépdés a bokorról – „Mi így járunk otthon”, mondja közben –, és megpróbálja összefonni őket. Hullnak róluk a levelek. Az egyik behajlított vessző kirugózik, a lány vállára csapódik.
 – Ne bánts – szisszen fel Mária –, kérlek.
 – Fáj? – kérdezi a fiú merev mosollyal, és gyöngéden rásújt a vesszővel. – Fáj neked?
 – Nem nagyon – mondja odaadóan Mária. – Nem olyan nagyon.
 A fiú tovább paskolja a gyér levelű ággal és közben mosolyogva nézik egymást.
 – Te meg fogsz halni? – kérdezi Mária egy idő után. – Harcolni fogsz? Tudom.
 A fiú kezében megáll, rugózik a vessző.
 – Mit tudsz te?
 – Tudom, hogy mit csináltok, amikor elbújtok.
 – Mit? – A fiú kezében fenyegetően himbálózik a vessző. – Mondjad!
 – Konspiráltok – mondja ki Mária a nehéz idegen szót.
 – De miért? – kérdezi a fiú, s hogy nem kap választ, keményebben rásújt a levelét vesztő ággal. – Miért csináljuk, azt mondd meg!
 – Fiúk vagytok – mondja szinte megadóan Mária.
 – De miért? – A csupasz vessző lesújt. – Agyonüttek, ha másnak is beszélsz róla. Ötözz fel!
 Mária sértődötten felveszi a blúzát, pulóverét, azon át mondja, miközben áthúzza a fején:
 – Heten vagytok, mint a gonoszok.
 A fiú hozzálép, álnok gyöngédséggel megfogja a vállát.
 – Ne szólj senkinek. Ez a mi titkunk, a kettőnké. Jó?
 – Majd meglátom.
 A fiú tanácstalanul, talán kissé rémültem nézi.
 – Te nem is emlékezhetsz, milyen Görögországban – mondja kegyetlenül Mária. – Kicsi voltál. Túl kicsi, Georgi. Te „Gyuri”!

XV.

A hét fiú ünnepet ül október 6-án. A kúria egyik hátsó, üres szobájába gyűltek. A stukkódíszes falak feltáskásodtak, a padlódeszkák megvetemedtek, égő nélkül lóg a csillár a beázott mennyezetről. A hézagos, poros ablakszemeken aranyló napfény süt be: a XIX. század ódon levegője dereng itt, már-már tapinthatóan.
 A fiúk melegen – és valamiképpen mereven – öltöztek és viselkednek. Többségük tiltás ellenére jelent meg. Mindannyian sejtik, ha nem másért, a tiltás miatt, hogy most már komoly dologban vesznek részt. Vállalják. Komoran állnak, mint kik ítéletükre várnak.
 Egyetlen bútordarab áll a teremben, egy karosszék. Divatjamúlt ruhájában abban ül az ősz öreg apó, a kinyitott díszalbummal az ölében. Most ő is ünnepélyes.
 – Ezek a férfiak – olvassa akadozva – az áldozatot nem halálukkor, a vértanúságukkal vállalták, hanem amikor a szabadság oldalára álltak. A szabadságért mindent odahagytak. Hiszen voltak hétköznapiak, munkájuk volt, családjuk volt, dolgos alattvaló lehetett volna ki-ki a maga hazájában, városában. És az nem volt elég számukra. Csak az alkalomra vártak. És az alkalom, az idő mindig eljön, kiválasztja embereit, harcosokat csinál belőlük, egy helyre szólítja őket a világ minden sarkából, a családjuk, a munkájuk mellől. Igen, beérik az idő. Ezt nem tudják a zsarnokok. Pedig éppen ők hiszik azt, hogy alakíthatják, siettetik vagy megállíthatják az időt. Ők akarnak rákényszeríteni az emberre a természetesnél gyorsabb – vagy lassúbb – ütemű haladást. De türelmetlenek az idő várásában a majdani harcosok is. Eljön az ideje végül a szabadságnak, az önfeláldozásnak is. Eljön az idő, amikor önmagunk lehetünk. Bárhol, bármikor. Itt is, most is.
 Dani már eddig is sokallta a szöveget, megszólal tehát:
 – És a mi időnk?
 – Mondtam, hogy ne siess. Emberöltöknéként egyszer jön el ez az alkalom. Számolj!
 – Eleget számolok én éjszakánként.
 – Akkor meg várj, és készülj. Figyeld: tizenkét vagy huszonnégy évenként fordul a világ nálunk. Az emberi élet ritmusa szerint...
 – És én csak megöregedjek közben! Türelmesen!
 – Neked van időd – mondja az öreg.
 – Igaza van. Nekem van időm. Nem, mint magának...
 – Nana! – kuncog az öreg. – Számolj. Tizenkettő vagy huszonnégy...
 A kúria másik szobájából gépperregés háttérben harsány kacagás hallatszik.

XVI.

A szomszéd szobában Bertalan tanár snapszozik a köpcös mozigépessel, és közben a hordozható vetítógépből a falra vetített filmrészletet nézik. Megsemmisítő a kacagásuk.
 – A kopszt figyelj – tikogja a gépész. – Olyan, mint a murmanszki táborparancsnok.
 – Mint a nyizsnij-tagili szakács – gurgulázza Bertalan. – Most vége. Mehet szakácsnak.
 A falon valamilyen vezetői gyűlés képei peregnek, a két férfi nyerítve hahotázik, miközben mögöttük az öregember tágra nyitja az ajtót és nyomukban a fiúkkal belép.
 – Tanár úr! – kiáltja.
 A gépész felpattan, elzárja a vetítógépet.
 – Csak vicceket mondtunk, nem figyeltünk oda – mentegétozik.
 Bertalan összeszedi magát és egyszerre nagyon hivatalos lesz.
 – Gyertek be – int a fiúknak.
 Azok komoran bennebb sorjáznak, a tanár pedig a gépészhez fordul.
 – Indítsa el, Balogh elvtárs!
 A falon, a szobai fény miatt halványan előtűnnek az előbbi képsorok. Némán peregnek, a hangszóró nem működik, vagy nem kapcsolták be. Bertalan a csendben bőbeszédű magyarázatba kezd: itt most a pártvezetés munkaértekezlete látható, fontos

döntéseket hoznak.

– Vezetőink mindig az élet ütőerén tartják az ujjukat – mondja, mire a kis szőke Jani felvihog:

– Hány kezük van? És milyen hosszú?

– Melyikötök volt az? – kérdezi szigorúan Bertalan. – Ki röhögött?

Az egyik fiú a sor elé lép.

– Tanár elvtársnak tisztelettel jelentem, nem a vezetőkön röhögött valaki. Tisztelettel jelentem, mi a tanár elvtárson röhögöttünk.

– Feljelenhet, tanár elvtárs – avatkozik közbe Jani. – Majd mi is elmondhatjuk legalább, mit láttunk, ki röhögött.

A fenyegető csendben, melyben csupán a vetítőt összecsomagoló gépész mozdul, megszólal az öregember:

– Gyertek, mutatok valamit.

XVII.

A zsúfoltsága miatt egyre rejtélyesebbé váló kúria egy másik termében, középen nagy kőszobor áll, alacsony talapzaton. A fiúk egy része furcsálkodva kuncog rajta, némelyek – az előző jelenet hatása alatt is – komolyan, értetlenül bámulják az emlékművet.

– Ennek a szobornak Erdélyben kellene állnia – mondja az öreg. – Ez egy menekültszobor. Erdélyi – de egy lengyel ember szobra. Egy Erdélyért küzdő lengyel, egy magyar szabadsághős emlékműve. Titkos emlékmű. Erdély is titkos ország most számunkra.

– Jó a kalapja – mutat a szobor kóttoll-díszes kalpagjára a súlyzós fiú.

– Ez Bem apó, te! – suttogja neki feddően a görög fiú és énekelni kezd: „Kossuth Lajos azt üzenté...”

Bertalan és az öregember is bekapcsolódik, utóbb a fiúk is énekelnek. Rövidesen kialakul egy Bem-szobor előtti tüntetés szobai előképe: áhítatos is, szilaj is, és a zárt térben egy kissé szomorú.

XVIII.

Favágógép zakatol az iskolaudvar végében (most már fűteni kell). A fiúk a farakásokat bontják; különben tornaóra lenne. Viháncos hangulatban dolgoznak, noha a farakások tetejéről hasábokat leadogató-dobáló diákok néha mint ostromlott vár védői rikoltoznak és hadonásznak az alatt álló támadók felé. A súlyzós sűvölvény igencsak fitogtatja az erejét, a kis szőke Jani pedig igyekszik kivonni magát a munkából, a favágókhoz szaladgál a kérdéseivel, hogy teszem azt, milyen erős a védőkesztyűjük.

Nagy őszi ég terül föléljük.

Derékmagasságig érhetnek a bontásban, amikor a hasábok közül nyélre tekert negyvennyolcas hadizászló kerül elő. Egyikük kigöngyöli, és mind-annyian nézik: nem a köztársasági címer látszik rajta.

– Kész van minden – szólal meg Dani komolyan.

– De mire készülnek? – kérdezi Jani.

– Kicsodák? – kérdezi a súlyzós fiú.

– Tudják – állapítja meg Dani, bizonyosságképpen.

– Mit tudnak? – értetlenkedik Kornél.

– Kicsodák? – ismétli a súlyzós.

– Dugjátok el – mondja Kornél. – De hova? – kérdezi nyomban.

– Add ide, hazaviszem – nyúl a zászlóért Dani. – Nekünk már úgyis mindegy.

– Hülye vagy – mordul a súlyzós. – Van nektek elég bajotok. Majd én elteszem. – Leugrik a farakásról, elragadja a lobogót.

– Hagyjad – mondja a kis szőke Daninak. – Most tényleg hagyjad.

Kornél hangosan tépelődik: utólag és hiába.

– Le kellett volna adni a tanáriban – mondja.

Aztán a zászló az iskola tetején lobog, a derült ég háttérében: a súlyzós fiú tűzte ki, virtusból talán, és mellette állva integet a magasból.

– Csak játssza az eszét – mondja Kornél.

Az osztálytermekből rémült tanárok rohannak ki, nyomukban kitódulnak a diákok is, nézik a lobogót. A fiú már nincs mellette, a félig bontott farakáson ülve vigyorog. A tanárok hadonásznak: le kell venni a lobogót; a diákok boldogan integetnek, zűrzavar támad az udvaron.

Bertalan tanár is megjelenik a lépcsősor tetején, ő is izgatott, ő is kiabál:

– Emberek! Budapesten kitört a forradalom! Éljen!

Az iskolaudvar elcsendesedik. A tanácstalan, feszült némaságban Dani fennsőbbbségesen és elégedetten fordul a kis szőke felé:

– Na, mit mondtam? – és aztán már ő is kiáltani tud csak: – Éljen a pesti forradalom! Éljen a szabadság!

Nagyon magányosan hangzik.

Az utcán azonban, a vaskapun túl, izgatott emberek haladnak kis csoportokban, nyilván a főtér felé. Bevásárló szatyrukkal mennek az asszonyok, munkahelyükről sebtében távozott férfiak kérdezzetik őket és egymást: mi történt? De mindannyian felajzottak, lendületesek.

– Mindenki vissza a tanterembe – kiáltja az igazgató a lépcső tetejéről –, az órák folytatódnak. – És aztán a mellette álló Bertalannak mondja csak csendesesen: – Ez nem Pest, de már nem is járási székhely, tanár elvtárs. – Majd újra harsányan parancsnokol: – Kicsapatás terhe mellett tilos kimennetek az utcára.

Ez nevelésesen hangzik, néhány diák nevet is rajta. Bertalan szótlánul iramodik a kapu felé; az utcán mentelők között feltűnik Kornél, majd Ottó apja, és egy ismeretlen férfi: Dani apja.

A főtér felé tartanak.

Csonka gúla alakú emlékmű áll ott, egy kis parkban, tetejéről hiányzik a turul vagy az első világháborús katonaszobor, márványlapjának is csak a szürke helye látszik.

Férfiak kapaszkodtak fel a talpazatra, köztük Bertalan, a Kornél és a Dani apja.

A fiúk késve ugyan, de a főtér felé rohannak.

XIX.

A kúria hátsó szobájában, a Bem-szobor körül ülnek-állnak a fiúk, most már valóban tizenhárman: eddig csak fel-feltűnő

iskolársaikkal kiegészülve. Tulajdonképpen „háziőrizetben” vannak: ide menekítették-zárták őket a szülők, Bertalan tanár javaslatára, nehogy belekeveredjenek az egyre kegyetlenebb harcokba, és bajuk essék.

Az egyik falra rajzszőgelve az „Újlaki Tizenhárom” hét-fényképes tablója látszik. Az őszi kertben és az ablak alatt fel-feltűnik a súlyzós fiú szép asszonyismerőse. Ruhája is kortalan: egy jelenés. A teremben mindenütt, még a szobortalapzaton is fácánhús-maradékok, csontok, szép porcelán tányérok. Az egyik új fiú fel is sóhajt a csendben:

– Ilyen jót nem ettem még. Fácánt!

A hét fiú komor és elégedetlen.

– Mindenünk megvolt – mondja a kis szőke Jani. – Zászlónk, történyünk, még a nevünk is. Meg akartuk is. Nem igazság így.

– Mi csináltuk az egészet – mondja Ottó.

– Ha nem tűzöm ki a zászlót, most hol lennének? – méltatlankodik a súlyzós fiú.

– Hallgatnák a rádiót – jegyzi meg megvetően Kornél. Fényképezőgépe most is nyakában lóg.

Mindannyian melegen – a történetet folyamán egyre vastagabban – vannak öltözve.

– Azért állítsunk őrt – szólal meg az egyik új fiú.

– Á, vigyáznak ránk – mondja egy másik, az ablak alatt ácsorgó szép asszonyra célozva.

Dani komor és hallgatag, a kis szőke mintegy ösztökéli a tekintetével, s hogy nem szólal meg, helyette kezdi sorolni az aradi tizenhárom vértanú nevét.

A fiúk mintha nem emlékeznének, nem értenék már – elég sok minden történt velük az utóbbi időben –, de azért lejelentkeznek. Az újonnan hozzájuk csapódott inkább értetlenül mormolnak valamit, talán nem is ismerik a neveket.

Aztán Dani megszólal dühösen:

– Kussolj! Van nekünk rendes nevünk! Még az is lehet, hogy mi vagyunk a jobbak, csak kikerülhetnénk innen.

Kornélból kitör a felháborodás:

– A mieink zártak be, éppen a mieink. Dörömböljünk legalább.

Az új fiúk neki is esnek az ajtónak, a hetek valami okból nem zajonganak.

Az ajtó pedig feltárul. Bertalan tanár, a fényképész Kornél apja és egy másik, nagydarab férfi (Dani apja) jelenik meg, mögöttük az ősz öregember. Az apák! Fáradtak, gyűröttek, kialvatlanok, a nagy teremben talán még kicsinek is látszanak, de valamiképpen súlyosak, öntudatosak. Az örökké lázadó Daninak elakad a szava az apja láttán.

– Tessék minket kiengedni innen – mondja vékony, de szilárd hangon az árva Jani.

Dani apja kiválik a hármas csoportból, a nagy termen át hosszasan lépdel a fiáig és megöleli. A gyerek érzékenyen, megadóan bújjik hozzá, és a fülébe suttogja, akár a vallomást:

– Megjöttél. Akkor valóban, éljen a szabadság! – és folyik a könnye, pedig szégyelli.

Bertalan azonban ügyet sem vet az érzékeny találkozássra, ő intézkedik.

– Itt kell maradnotok, fiúk – mondja –, most már nincs értelme kimenni az utcára. – Aztán hirtelen elcsuklik a hangja. – Bocsássatok meg – mondja halkán.

Érződik: nemcsak bezárásukért, hanem mindenért, a rájuk váró viszontagságokért is bocsánatot kér, búcsúzásképpen.

Kornél apja is magához öleli a fiát.

– Gyere közelebb – mondja, amikor a fiú közelebb kerül hozzá. – Készíts rólam egy képet. Emlékezz rám, jó?

A fiú számonkérően áll előtte.

– Mi vagy te, apa? – kérdezi.

– Igen – tűnődik fájdalmasan a férfi. – Igen, most már tudom. Együtt vagyunk. Egyszer talán te is megtudod. Na, szervusz.

Bertalan újra megszakítja a találkozás-búcsúzás elmélyült hangulatát.

– Itt maradtok az apóval. Bárki kérdez, ti mindvégig itt voltatok. Nem tudtok semmit, semmiről. Semmit, semmiről. Se most, se később. – Tettetett könnyedséggel ölelgeti, lapogatja a szakállas öreget. – Ugye, tata? Maga a tanú. – És az öreg bólogat.

– Megint eljötték a muszkák – mondja, mintha sorsszerűségről szólna. Szemmel láthatóan megrokkant, szeme a távolba réved.

A férfiak készülődnek, elszántak, és különös magabizás látszik rajtuk: mint akik tudják, vállalják sorsukat.

– Nyugodjatok meg – mondja Bertalan a fiúknak. – Mindenki jól van. Vigyázzatok egymásra. Vigyázzatok az anyátokra. Férfiak vagytok.

Az apák egyszerre, egymás mellett távoznak a tágra nyílt ajtón át, végigmennek a szomszédos puszta termen. Az öreg becsukja mögöttük az ajtószármakat, majd karszékéhez vánszorog, beleereszkedik kissé teátrálisan.

– Most majd ezt is látjátok – mondja és igyekszik tanulságosan készülni a halálra. – Tudnotok kell. Köszönöm – suttogja. Fejét hátrahajítja, szemét magasba emeli és megmerevedik, akár egy jó színész.

A fiúk szótlánul állnak körülötte.

– Tényleg? – kérdezi aztán a kis szőke Jani az öreg igazi halálát látva.

– Ez ilyen – mondja Dani. – Csak ezt is jól kell csinálni. – Kinyújtja a kezét, hogy lezárja az öreg szemét.

– Ne érh hozzá!

– Te buta – mondja Dani gyöngéden. – Isten veled, öreg! – suttogja aztán, és lefogja a szemét.

Kintről, nem is távolról gépfegyver-sorozatokat hallatszanak. Majd vadászfegyverek öblös dörrései.

XX.

A fácánketrec körül nagy a sürgés-forgás: Ottó apja a deres rácsok mögött tereli az ajtó felé a madarakat. Távolabb, a télies mezőn négy puskás ember áll, köztük az elnök és az iskolaigazgató.

– Nyomás! – kiáltja az elnök.

Az apa lihegő igyekezettel hajkurássza kifelé a fácánokat; amint felroppennek, máris lepuffantják őket a városszéli vendég vadászok.

– Gyertek, kicsikéim – mondja a hajtó a madaraknak. – Értsétek meg, muszáj.

Lelőtt madarak tolla kavargó a levegőben.

XXI.

Dani és a kis szőke Jani anyja Daniék szobájában készíti fel a fiúkat a rájuk váró tárgyalásra. Jani cipősdobozba csomagolt motyója az ágyon hever, az anyja amellel ül. Dani anyja kirakosgatja a maga számára készített bőröndből a holmiját és a fiáét teszi a helyére. Pontosan, nyugodtan mozog. A két fiú melegen öltözve, télikabátosan, felkészülten, dacosan, mégis szepmenten áll egymás mellett.

– Hány óra? – kérdezi sirósan a kis szőke anyja. – Nekem nincs karórám. Mit csinálnak ezek a gyermekemmel? Senkit nem ismerek

közülük...

– Anya! – szól rá a fiú.

– Tízre kell mennünk – mondja Dani anyja. – A csomagjaik nálunk lesznek, ha kellenének a végén... Tettem be nektek tócsnit. Ha ott mégsem adnának nektek enni.

– Ne kössek neki nyakkendő? – kérdezi Jani anyja. – Szép lenne.

– Indulunk – szólal meg Dani. – Menjünk.

– Várjunk még – mondja az anya. – Apád azt mondta, az oroszok csendesen leülnek egy percre, mielőtt elindulnának otthonról. Jó szokás. Hallgassatok.

Némán ülnek, magukban búcsúzkodva a háztól.

XXII.

Az iskola dísztermében a „példát statuáló” tárgyalásra összegyűjtötték az arra érdemes tanulókat. Az első sorban azonban az anyák ülnek esendő csomagjaikkal. Mögöttük Ottó apja, az egyedüli férfi a teremben, leszámítva az ajtó mellett álldogáló idegeneket.

A színpadon, hosszú asztal mögött az elnök, az iskolaigazgató és a másik két fácánvadász. Amikor az elnök szólásra emelkedik, látszik, hogy sötétkék zakóhoz, fehér inghez vadásznadrágot visel.

– Elvtársak! Diákok! – mondja. – Az ellenforradalmat legyőzte a munkáshatalom. Tanultok majd róla. Pártunk ujjaalakult. A nép mellettünk áll. De megbocsájthatunk-e a zavar, a szenvedés okozóinak, a banditáknak? Soha, nem és nem, elvtársak. Példát kell statuálnunk.

Intésére két tanár bekíséri az oldalajtón át a tizenhárom fiút, felsorakoztatja a színpad előtt, háttal a közönségnek, olyan közelségben, hogy a kis szőke anyja előre hajolva, két ujjal lecsippent a fia kabátjáról egy cérnaszálat.

– Ezeknek a diákoknak a szülei elnyerték már méltó büntetésüket – folytatja az elnök. – Ők maguk azonban, mint az bebizonyosodott, szintén összeesküvést szerveztek. Nevetséges fedőneveket választottak maguknak: Pöltenburg, Damjánics – meg ilyenek... Fegyverük, zászlójuk volt – még külön nótájuk is, elvtársak. Titokban gyülekeztek. Ők úgy mondták, a magyar szabadságért akarnak küzdeni... De hát mi nem azért akarunk-e?

Az iskolaigazgató, aki láthatólag kényelmetlenül érzi magát, közbeszól:

– Elnök elvtárs, szeretném felhívni a figyelmét, hogy egy görög is akad közöttük. Ő nem tekinthető...

A görög fiú dühösen felcsattan:

– De! De!

Az elnök elveszti a beszéd fonalát, és egyúttal a fejét.

– Íme, elvtársak – üvölti –, látják, milyen megátalkodott banditákkal van dolgunk! Az ilyenek a gyilkosok, az államrend megdőntői. Fényképeink vannak arról, hogy véres tettekre készülve, madarakon gyakorolták a gyilkolást. Egy megtévedt tanár vezetésével mégpedig, elvtársak! Nahát, annak többé már nem lesz alkalmja megtévedni, az fix, elvtársak!

A fiúkon látszik a döbbenet Bertalan halálhíre hallatán.

– És az én apám? – kérdezi Dani. – Vele mit tettek?

– Ki vagy te? – mordul rá az elnök, és mielőtt a fiú válaszolhatna, kiált is: – Majd megtudod! Biztosan megkapta, amit megérdemelt. A párt szigorú, de igazságos.

Erre Kornél, a fényképész kiált fel kétségbeesetten:

– Én azokat a felvételeket nem azért készítettem...

Az elnök erőt véve indulatán, megfelel neki:

– Eljött az önvallomás, a tisztázás ideje. Mindannyiunknak magunkba kell néznünk, hol hibáztunk, mit tettünk. Ez azonban csakis a kimerítő, őszinte vallomással érhető el. Nekték be kell látnotok és vallanotok...

Jani, a kis szőke kiált közbe reszketve:

– Én csináltam! Én találtam ki az egészet. A fényképek nem azért voltak...

Az anya ijedten utána kap, Dani anyja azonban lefogja a kezét, és büszkén nézi a fiát.

– Egy szót se ezeknek – mondja. – Tartsd magadban.

Az egyik újonnan csatlakozott fiú, elerőtlenedve, lassan térdre ereszkedik. A felügyelő tanárok megpróbálják talpra állítani, de ő nem hagyja magát. A második sorban Ottó apjának zokogása hallatszik.

– Magának mukk! – szól rá Jani anyja.

A felügyelő tanárok végigfutnak a soron, leintik, lefogják a megbolydult fiúkat. Az elnök üvölt:

– Elég! Nem azért gyűltünk össze, hogy benneteket hallgassunk. Kihirdetem tehát az ítéletet. Hálásnak kell lennetek a párt és az állam belátó engedékenységeért...

A hangzavarban már csak az elnök artikulatlan kiabálása hallatszik:

– Oszolj! Mindenki oszoljon.

XXIII.

Tovább hallatszik az „Oszolj!” felszólítás, dokumentum-felvételen az 1980-as évek egyik tüntetését látjuk az Örökmécsesnél. A tömegben ott kell lennie az azóta felnőtt tizenhárom fiúnak.